

ADDENDA LA „AȘEZĂRILE DACICE DIN MUNȚII ORĂȘTIEI”

de HADRIAN DAICOVICIU

În anul 1951 apărea, în Editura Academiei R.P.R., lucrarea „Așezările dacice din Munții Orăștiei”. Prima parte — un studiu topografic cuprinzător al așezărilor amintite — se datora acad. prof. C. Daicoviciu; a doua — un studiu bibliografic asupra așezărilor — reprezenta o lucrare postumă a lui Al. Ferenczi. Privită în ansamblu, cartea era — și continuă să fie — un prețios instrument de lucru pentru arheologi și istorici.

Însemnările de față se referă la prima parte a lucrării pomenite. Rod al unor sistematice periegeze și al săpăturilor efectuate pînă la acea dată, studiul topografic al așezărilor dacice din Munții Orăștiei pune la îndemîna cercetărilor un material bogat în perspective, care, cu toată amploarea lucrărilor din ultimii ani, n-a fost încă nici pe departe valorificat. El reprezenta însă și un îndemn pentru tinerii cercetători de a continua munca de investigare și identificare a vestigiilor culturii materiale dacice din acest ținut. Între 1956—1960, mai mulți membri ai colectivului șantierului Grădiștea Muncelului* au efectuat nu numai o serie de recunoașteri, soldate cu înscrierea pe hartă a numeroase puncte noi de interes arheologic, ci și unele verificări ale observațiilor făcute anterior de autorul „Așezărilor dacice”. Rezultatul acestor acțiuni îl consemnăm pe scurt în paginile ce urmează (vezi pl. I: harta regiunii Munților Orăștiei).

Articolul nostru e conceput ca un supliment la studiul topografic cuprins în „Așezările dacice din Munții Orăștiei”. Acesta e motivul pentru care am socotit că e indicat să păstrăm întocmai împărțirea geografică — pe zone și sectoare — adoptată de acad. prof. C. Daicoviciu, chiar dacă, într-unul sau două cazuri, ea ni se pare susceptibilă de îmbunătățiri, mărgininu-ne să includem într-o zonă aparte cîteva descoperiri cu totul recente, ce nu-și găsesc locul în împărțirea mai veche.

Să reamintim, în încheierea acestei introduceri, zonele și sectoarele stabilite de acad. prof. C. Daicoviciu, în „Așezările dacice din Munții Orăștiei”:

Zona I: Așezările din valea Apei Orașului.

Sectorul 1: Valea Apei Orașului de la Orăștioara de Jos pînă la Costești.

Sectorul 2: Costești (de la satul Costești pînă la Dealul Blidarului).

* N. Gostar, I. H. Crișan, Șt. Ferenczi, G. Cazimir, B. Daicoviciu și H. Daicoviciu.

Sectorul 3: De la Blidarul pînă la Grădiștea Muncelului.

Zona a II-a: Așezările situate la est de valea Apei Grădiștii.

Sectorul 1: Dealul Muncelului.

Sectorul 2: Fortificațiile din împrejurimile cetății de la Grădiștea Muncelului.

Sectorul 3: Valea Anineșului și Vîrful lui Hulpe.

Zona a III-a: Așezările situate la vest de valea Apei Grădiștii.

Sectorul 1: Luncani-Tîrsa.

Sectorul 2: Piatra Roșie-Cioclovina.

Zona I, sectorul 1.

1. **Cărpeneș.** Acest loc se găsește între satele Bucium și Orăștioara de Jos, pe partea dreaptă a Apei Orașului, chiar în dreptul cunoscutului castru roman ocupat de *Numerus Germanicianorum Exploratorum*¹. Nici o urmă de așezare dacică nu fusese semnalată în trecut atît de jos pe valea Apei Orașului. În 1958 însă, am dat aici, la circa 100 m spre est de actualul drum Costești-Orăștie, peste o dîlmă, lată de 7—8 m și înaltă de 3—4 m, care se poate urmări, de la sud spre nord, pe o distanță de circa 60 m. Sondajul efectuat a scos la iveală la numai 30—40 cm adîncime, numeroase fragmente ceramice dacice, printre care cîteva de chiup roșu și unul aparținînd unui vas roșu de mărime mijlocie, ornamentat cu briu excizat, linie dreaptă incizată și val incizat (pl. II, 1—2). Abundente sînt și urmele de arsură neagră (cărbune) și roșie.

La est de această dîlmă, despărțit de ea printr-un șanț, se întinde un șes larg pe care am găsit, la suprafață chiar, mai multe cioburi de vase dacice. Cum înălțimea șesului este aproximativ egală cu a dilmei, nu se poate afirma cu certitudine că aceasta din urmă ar reprezenta valul de apărare, cu șanț interior, al unei așezări civile dacice; tot atît de bine, „șanțul” ar putea fi un drum tăiat ulterior prin terenul ocupat de așezarea dacică. E drept, pe de altă parte, că tăierea drumului la adîncimea de 3—4 m nu pare justificată prin nimic.

Spre sud-vest de dilma pomenită, la numai 20—25 m în linie dreaptă, se ridică un dimb ciudat, de circa 30 m lungime și 15 m lățime la bază, înalt de 7—8 m, care reprezintă pentru localnici o adevărată „carieră” de piatră de riu. Sondajele noastre sumare n-au dat nici un rezultat, afară de aflarea unui fragment de țiglă. Întrucît n-am putut constata dacă piatra de riu este sau nu aranjată într-un fel oarecare, orice presupuneri cu privire la caracterul și rostul acestei îngrămădiri de pietre sînt premature.

2. **Valea Țiganilor.** Numele acesta îl poartă un pîriu din hotarul Buciumului, la est de sat, deci pe partea dreaptă a Apei Orașului. La 90—100 m spre SSE de confluența lui cu Valea Muchii, localnicii au aflat, săpînd gropi pentru sădirea nucilor, cîteva fragmente de cărămidă veche. Sondajul nostru a confirmat descoperirea; se poate afirma că este vorba de cărămizi de tip dacic, arse imperfect, cu urme de pleavă. Nici o cărămidă nu s-a aflat întreagă, așa încît dimensiunile lor, cu excepția grosimii (8—8,5 cm), nu pot fi precizate. Starea fragmentară a unor țigle găsite tot aici nu ne îngăduie să stabilim dacă ele sînt de tip grecesc sau de tip roman. Pămîntul din jur e puternic înroșit, amintind prin aceasta turnurile-locuință din cetatea Costeștilor. S-ar putea ca la Bucium să fie vorba tot de un turn deși nici ipoteza unei bogate așezări gospodărești nu poate fi înlăturată.

3. **Dealul Cărbunarea** este o înălțime din hotarul comunei Orăștioara de Sus, la aproximativ 500 m spre sud-vest de cătunul Sturzești și la circa 1 km spre nord-est de satul Ocolișul Mic. Dealul domină toate văile și înălțimile aflate în imediata sa apropiere, iar prin spațiul vast pe care-l oferă, de pe culmea sa, privirilor, constituie un excelent punct de observație.

¹ Cf. *Materiale*, VI, 1959, p. 350—353.

Pe pantele Dealului Cărbunarea, imediat sub platoul rotund și aproape neted ce se găsește în vârful lui, se pot distinge urmele unui val de pământ. Valul închide o suprafață hexagonală neregulată; nu întotdeauna linia lui e bine vizibilă, astfel că măsurătorile făcute sînt, inevitabil, aproximative: latura I: 60 m lungime; latura a II-a: 114 m; latura a III-a: nu s-a putut măsura din pricina conservării extrem de proaste; latura a IV-a: 40 m; latura a V-a: 80 m; latura a VI-a: 134 m. În general, numai fața exterioră a valului se vede bine, cea interioară fiind acoperită din cauza alunecărilor de pe panta dealului. Cea mai clară e latura a II-a a acestei circumvalații, ea ridicîndu-se pînă la 1,5 m înălțime. E de remarcat faptul că valul nu e vizibil pe nici una din cele două șei care constituie căile de acces pe platou: în partea de nord a dealului dinspre Valea Dobrei și în partea lui de sud-est dinspre Valea Rogozului.

Urmele șanțului n-au putut fi sesizate. Poate că, dată fiind înclinarea pantei, nici n-a existat un șanț.

Sondajele executate pe platou au arătat că sub stratul subțire de pământ vegetal se găsește un strat nisipos pînă la adîncimea de circa 25 cm, cînd apare un pământ galben. În stratul nisipos s-au găsit fărîme de cărbune de lemn. O secțiune lungă de 5 m și lată de 0,70 m, executată de-a curmezișul laturii a VI-a, în apropiere de colțul făcut cu latura I, n-a putut aduce nici un fel de precizări privind originea și menirea circumvalației de pe Dealul Cărbunarea.

4. **Ludești.** Recunoașteri mai vechi² au semnalat prezența, la răsărit de sat, a unei așezări datînd din epoca cetăților dacice. În vara anului 1956 s-a cercetat, printr-o secțiune, o movilă de dimensiuni nu prea mari, aflată la nord-est de satul Ludești și numită de locuitori *Gorgan*. Secțiunea n-a dat însă nici un fel de material arheologic.

5. **Fîntina Pobradului.** Cunoscut și sub numele de *La Fîntină*, acest loc e amintit de C. Daicoviciu³, care a găsit aici urmele unei conducte dacice de apă. Recunoașterea din 1956 a arătat că e vorba de o terasă, probabil artificială, lungă de 150—180 m și lată de 60—70 m. În partea nordică a terasei se văd urmele unor gropi făcute de căutătorii de comori. Cu prilejul recunoașterii s-au găsit din nou numai fragmente din țevi de teracotă, dar localnicii afirmă că au aflat aici și cioburi de vase identice cu cele descoperite în cetăți, precum și piatră de zid, pe care au scos-o.

6. **Ocolișul Mic.** La nord de satul Ocolișul Mic, pe locul numit *Bodiul*, pe o terasă, s-a găsit o piatră lungă de 1,30 m, avînd un capăt de formă neregulată, iar celălalt aproape cilindric (diametrul de circa 0,60 m). Piatra pare a fi calcaroasă (deosebită însă de pietrele din care sînt clădite zidurile cetăților dacice); culoarea ei e galben-cenușie. Nu e cu puțință să precizăm ce reprezintă piatra; nu se poate afirma cu certitudine nici măcar că a fost prelucrată de mîna omului, deși capătul ei cilindric n-ar fi exclus să fie cioplit.

Puțin mai spre sud de acest loc, în stînga Pîriului Bodiului, s-au găsit fragmente din buza și fundul unui chiup mare de culoare roșie. Terenul fiind în pantă, e posibil ca aceste fragmente să provină dintr-un loc nivelat, situat imediat deasupra.

În preajma locurilor amintite, pe Muchia Bodiului, pe Muchia Înaltă (situată spre nord-vest, în imediata apropiere a *Bodiului*) și în Șesul Perții, aflat între cele două muchii, terenul e prielnic așezărilor și ar merita să fie cercetat prin 1—2 secțiuni.

Zona I, sectorul 2.

7. **Vilceluțe.** La capătul de sud al cîtunului Vilceluțe (satul Vilcelele Rele), în locul numit *La Grădini*, pe drumul care vine de la Boșorod, s-au găsit numeroase urme romane constînd din fragmente de țigle și de vase roșii. Nu s-a putut stabili, prin cercetările de suprafață, dacă avem de-a face cu o așezare civilă sau militară. În orice caz, în grădinile din apropierea drumului și pe pășunea din spatele lor n-am putut observa nici o urmă de fortificație.

8. **Coșman.** Pe malul stîng al Apei Orașului, în fața gării IFET Costești, la aproximativ 500 m spre vest de ea, se află locul numit *Coșman*. Localnicii ne-au semna-

² Cf. C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 7.

³ *Ibidem*.

lat încă din 1957 prezența aici a unor fragmente de țigle și de vase de lut. Cîteva sondaje superficiale executate pe acest loc în vara anului următor au confirmat indicațiile sătenilor; ele au scos la iveală fragmente de țigle de tip grecesc, „cu nervură” (pl. II, 19), fragmente de vase dacice și un strat gros de pămînt ars. Fragmente ceramice se văd la suprafață și în jurul punctelor unde s-au efectuat sondaje, pîrînd a indica o locuire intensă a *Coșmanului* în epoca dacică.

9. **Gruicul Negru.** C. Daicoviciu aminteste⁴ că pe malul drept al Apei Grădiștii (Orașului), în grădinile satului Costești, se găsesc „urme de așezări vechi, cu caracter dacic, constînd mai ales din ceramică”. O astfel de așezare a fost identificată de noi în anul 1958, în locul numit *Gruicul Negru*, pe platoul care se întinde la est de biserica satului Costești, la 200—250 m de aceasta. Atît prin sondaje sumare cît și la suprafață au fost aflate numeroase fragmente ceramice de culoare roșie, aparținînd unor chiupuri. Suprafața destul de mare pe care se întind aceste urme de locuire ne face să credem că e vorba de un grup de gospodării dacice.

10. **Laz.** În acest loc, situat pe partea dreaptă a Apei Grădiștii, la circa 300 m de ea, deasupra șesului numit *Gura Dobrăii*, se pot vedea chiar la suprafață numeroase fragmente de vase de lut roșii și negre. Aici se ridică două movile quasi-rotunde; prima din ele are diametrii de 26 și 24 m, iar înălțimea de 0,70—0,80 m; a doua măsoară circa 16 m în diametru și cam 1 m în înălțime. Sondajele făcute în aceste movile au scos la iveală fragmente ceramice, precum și bucăți de lipitură cu urme de paie, fapt care nu lasă nici o îndoială asupra caracterului descoperirii; e vorba și în acest caz de gospodării dacice.

11. **Sub Mărtinoi.** Pe partea dreaptă a Piriului Raicii, la est de Apa Grădiștii, în dreptul *Lazului*, pe locul numit *Sub Mărtinoi*, s-au găsit întîmplător, în anul 1957, două monede de argint. Una din ele a fost emisă de orașul Dyrrhachium în sec. III—II î.e.n.⁵ Cealaltă reprezintă o imitație „barbară” a unei monede dyrrhachiene⁶. Amintim că în cetatea de la Costești s-a găsit mai demult o contrafacere a unei monede din același oraș⁷.

Bănuind existența unui tezaur sau a unei așezări, am trasat o secțiune largă de-a lungul locului *Sub Mărtinoi*. Săpătura n-a dat însă nici un rezultat, stratul de depuneri peste pămîntul neumblat dovedindu-se absolut steril din punct de vedere arheologic. Așa stînd lucrurile, n-ar fi exclus ca monedele să fi ajuns aici, aduse de apă, dintr-un loc situat mai sus.

12. **Părul.** Chiar în satul Costești, pe terasa din dreapta Apei Grădiștii, în locul numit *Părul* situat deasupra gospodăriei locuitorului Ion Bogdan, se observă chiar la suprafață cioburi de tip dacic, printre care și un fragment de buză fațetată „în trepte”. La 250—300 m spre sud, terenul e iarăși presărat cu fragmente de vase dacice. Un sondaj efectuat în acest punct arată că la 30 cm adîncime pămîntul galben începe să fie vîrstat cu urme puternice de arsură roșie și neagră. Cu 40 cm mai jos, acest strat de arsură nu e încă sfîrșit.

13. **Valea Plaiului.** Pe acest loc, situat în partea sud-estică a satului Costești, s-a găsit întîmplător, în anul 1953, o monedă dacică de argint de tip hunedorean⁸, în felul celor din tezaurile de la Rădulești și Sălașul de Sus⁹. Aflarea în același loc, în anul 1956, a unei alte monede dacice de argint, schifate, identice cu prima, îndreptățește presupunerea că în Valea Plaiului ar fi fost îngropat un tezaur monetar, astăzi scos și risipit la suprafață în urma erodării terenului. În acest caz, la Costești s-ar plasa al treilea tezaur monetar dacic de tip hunedorean.

14. **Morminturile.** Deasupra satului Costești, spre răsărit, se găsesc două terase destul de întede purtînd numele de *Morminturile Mari* și *Morminturile Mici*. Denumirea lor ne-a îndemnat să efectuăm aici cîteva sondaje prin secțiuni; cercetările n-au dus însă la nici un rezultat.

15. **Școala din Deal (Olteț).** În anul 1957, lucrările de săpare a temeliei unei noi școli a satului Costești, în locul numit *Olteț*, situat pe una din înălțimile de la sud-est de sat, au dus la aflarea unor fragmente ceramice diverse, pierdute azi. Infor-

⁴ *Ibidem*, p. 28.

⁵ Cf. J. von Schlosser, *Beschreibung der altgriechischen Münzen*, I, Wien, 1893, p. 52, nr. 154.

⁶ Cf. *Ibidem*, p. 61, nr. 297—301.

⁷ Cf. M. Macrea, *Monetele din cetatea dacă de la Costești*, în *AISC*, II (1933—1935), p. 155—156.

⁸ Cf. *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 153.

⁹ O. Floca în *Dacia*, XI—XII (1945—1947), p. 71 și urm.

mați însă de localnici despre aceste descoperiri întâmplătoare, am executat câteva mici sondaje în jurul școlii, găsind cioburi dacice și fragmente de lipitură. În apropierea școlii, în grădina locuitorului Ion Bildea Sturzesco, sondajele noastre au scos la iveală bucăți de lipitură cu urme clare de nulele și multe fragmente ceramice de culoare roșie, printre care un fund de vas (pl. II, 6—8).

Spre nord-vest de școală, la o depărtare de numai 10—15 minute de drum, în grădina și în jurul casei locuitorului Nasta Lazăr, se găsesc, la suprafață sau la mică adâncime, fragmente ceramice roșii și negre (pl. II, 18). Sondajul nostru a mai scos la iveală un fragment de cărămidă de tip dacic, slab arsă, cu urme de paie.

16. **Șeaua (Hoaga) lui Crai.** Pe acest loc, situat nu departe de *Olteț*, în peretele din stînga drumului, se pot observa urme clare de arsură roșie. Un sondaj superficial dă la iveală și numeroase fragmente ceramice de tip dacic.

17. **Dosul Beliei.** Aproape de valea Apei Grădiștii, pe partea dreaptă a ei, într-o poieniță din locul numit *Dosul Beliei*, un sondaj sumar duce la descoperirea mai multor fragmente ceramice dacice.

18. **Șesul Iezilor.** Pe partea dreaptă a Apei Grădiștii, la 300—400 m în linie dreaptă spre NNE de *Belia*, deasupra ei, se întinde o terasă de dimensiuni relativ mici, numită de localnici *Șesul Iezilor*. Cu ocazia plantării unor puieți, s-au scos din pământ câteva fragmente ceramice și un fragment dintr-o cărămidă masivă în formă de pișcot (pl. II, 20). Lungimea cărămidii nu se poate stabili; lățimea ei maximă este de 12 cm, lățimea minimă de 8,5 cm, iar grosimea de 6,2 cm. Pasta de culoare cărămizie e bine arsă, dar plină de pietricele și nisip. După compoziția pastei, cărămida pare a fi dacică; după ardere nu, dacă nu cumva arderea e secundară. În ceea ce privește cioburile de vase găsite pe *Șesul Iezilor*, ele nu sînt tipice, dar nimic nu se opune atribuirii lor ceramicii dacice.

19. **Putinei.** Trecînd acum pe partea stîngă a Apei Grădiștii, aflăm, pe pământ sau la mică adâncime, pe locul numit *Putinei*, la câteva sute de metri spre nord de poalele dealului Cetățuia, mai multe cioburi dacice.

20. **Dosul Brăitei.** În acest punct, situat în apropierea cetății dacice de la Costești, la sud-vest de ea, se poate observa pe teren un val de pământ ce închide o suprafață vag circulară cu diametrul de circa 20 m. Prezența circumvalației dăduse naștere presupunerii că am avea de-a face cu un turn ridicat pentru bararea accesului spre cetate și pentru paza unei presupuse cisterne aflate la o mică distanță¹⁰. Pentru verificarea acestei ipoteze s-a trasat, în vara anului 1958, o secțiune lungă de 29 m și lată de 1,50 m, orientată aproape N-S (cu o deviere de numai 17° spre vest).

După înlăturarea stratului subțire de humus modern, în secțiune a apărut un strat de pământ brun, destul de sfărîmicios, de grosime variabilă (20—50 cm). În el s-au găsit pietre de stîncă, fragmente ceramice moderne, precum și câteva cioburi indiscutabil vechi, unele dacice, altele (vreo 3—4) pîrînd să aparțină culturii Coțofeni. S-au mai găsit și două obiecte de fier, un piron mic și o daltă, a căror antichitate nu e absolut certă (pl. II, 17). Subliniem însă că, în ciuda fragmentelor de vase și a celor două obiecte de fier, stratul în care au fost găsite nu este un strat de cultură.

În partea de sud a secțiunii, în porțiunea cea mai înaltă a circumvalației, sub stratul de pământ brun apare o masă de stîncă calcaroasă, albă-gălbuie, foarte compactă și rezistentă la tirnăcop, care se desprinde în bucăți făcute. În stîncă se observă o scobitură de formă patrată, cu latura de 52 cm, umplută cu pământ brun din stratul superior. În restul secțiunii, sub un strat subțire de pietre mici de stîncă apare o humă albă și unsuroasă la pipăit, avînd o compoziție asemănătoare cu cea a stîncii albe-gălbui. În stratul de humă, la adîncimea de 1,30 m față de nivelul actual, se găsesc urme de scoici fosile.

Stratul de humă a fost străpuns parțial de două gropi. Prima are o adîncime de numai 30 cm față de nivelul actual și pătrunde în humă 12—13 cm; a doua, adîncă de 1,45 m față de solul modern, pătrunde în stratul de humă pe o adîncime de 95 cm.

Săpătura a arătat că circumvalația nu reprezintă urmele unui turn dacic. „Valul” a apărut ca urmare a faptului că localnicii au scos de aici, în ultimul secol, humă

¹⁰ C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *op. cit.*, p. 20.

albă pentru lipit pereții caselor. Scobitura patrată din stîncă reprezintă, probabil, o încercare nereușită și abandonată de a extrage humă.

La circa 150 m spre vest de falsul turn, pe un loc mai neted unde, la un sondaj, apăruseră câteva fragmente ceramice mărunte, s-a săpat un șanț lung de 34 m, lat de 1,20 m, orientat aproape E—V (cu o deviere de 15° spre sud). Sub humusul modern, a apărut un strat nu prea gros (15—20 cm) de pămînt brun, în care s-au găsit câteva fragmente ceramice și două-trei cuie de fier. Sub acest strat începe pămîntul neumblat, lutos și gălbui, sau stîncos, de culoare cenușie-verzuie.

Cu acest prilej s-a verificat și ipoteza prezenței unei cisterne antice la *Dosul Brăitei*, ipoteză bazată pe existența, la circa 200 m spre nord-vest de presupusul turn, a unei gropi în formă de pîlnie, cu diametrul gurii de 8,80 m și adîncimea de aproximativ 2,50 m. Pe fundul gropii, pe o rază de circa 50 cm, pămîntul era foarte afinat. Trasîndu-se o secțiune lungă de 5 m și lată de 1 m, orientată N—S, s-a găsit, cam la mijlocul ei, la adîncimea de 55 cm față de fundul gropii, o îngrămădire naturală de pietre de stîncă, așezată peste niște lespezi mai mari. În partea de nord a secțiunii a apărut intrarea într-o „galerie” îngustă, dar lungă de cel puțin 1,50 m, care străbate oblic stratul de pămînt de dedesubt.

În secțiune nu s-a găsit absolut nici o urmă antică, ceea ce pare să înlăture ipoteza existenței unei cisterne sau fîntîni dacice. Groapa care se vede azi constituie, probabil, rezultatul unei surpări naturale. Nu e exclusă posibilitatea să fi existat cîndva aici un izvor natural.

21. **Piriul Gemenilor.** Pe coasta din dreapta a Piriului Gemenilor, afluent de pe partea dreaptă a Văii Faieragului, la SSE de cetatea Costeștilor, locuitorul Vasile Floran a găsit, la rădăcina unui fag, lama de fier a unei săbii scurte care se află în prezent la Muzeul de Istorie din Cluj (pl. III, 5). Cercetarea locului n-a dus la nici o descoperire. De altfel, panta repede nu e deloc potrivită pentru o așezare omenească, ceea ce ne face să credem că lama va fi ajuns aici de pe *Poiana Popii* (a nu se confunda cu poiana omonimă din apropierea cetății Blidarului), situată cu circa 200 m mai sus. S-ar mai putea, eventual, ca lama să provină dintr-un depozit spălat de ape.

Zona I, sectorul 2.

22. **Piriul Scurtele.** C. Daicoviciu semnală, ca o descoperire neverificată, aflarea, pe malul stîng al Piriului Scurtului (de fapt Scurtele), a mai multor țevi de teracotă din cele obișnuite în așezările dacice¹¹. În vara anului 1957, am avut prilejul să verificăm informația. O prăbușire de teren a scos la iveală, în apropierea casei locuitorului Vasile Năstoiu, câteva tuburi de conductă aflate cam la 1 m sub nivelul actual (pl. II, 13).

23. **Căprioarele.** În dreapta Piriului Scurtele, pe o terasă, în locul numit *Poiana din jos de la Căprioarele*, se văd chiar la suprafață cioburi de chiup roșu și alte fragmente ceramice (pl. II, 16). Tot la suprafață, scoase probabil cînd s-a săpat „grădina” aflătoare aici, s-au găsit și două piroane de fier (pl. II, 14—15). Imediat deasupra acestei terase se găsește un loc nivelat și înălțat puțin, foarte potrivit pentru o așezare gospodărească. La suprafață nu se observă însă nici o urmă antică.

24. **Dealul Măgureanului** care se ridică pe malul drept al Apei Grădiștii și pe cel stîng al Văii Anineșului, imediat deasupra școlii din satul Grădiștea Muncelului, e amintit în „Așezările dacice din Munții Orăștiei”¹², C. Daicoviciu găsiind aici, într-o poiană, pe două terase etajate, numeroase cioburi dacice. În anul 1956, umblînd pe acest deal, am găsit pe prima terasă, chiar la capul dealului, la confluența Apei Grădiștii cu Valea Anineșului, în apropierea celor două locuințe moderne de aici, mai multe fragmente ceramice de culoare roșie și cenușie, printre care și un ciob din piciorul unui vas. Ceva mai sus, într-o poiană, se vede un platou cu mijlocul puțin ridicat; un mic sondaj scoate la iveală urme de lipitură sau de vatră de foc. Mai

¹¹ *Ibidem*, p. 29.

¹² Acest deal e amintit chiar de două ori în lucrarea citată: odată la p. 29, fiind inclus în sectorul 3 al primei zone; a doua oară la p. 42, fiind inclus în sectorul I al zonei a II-a.

la deal încă, în grădina învățătorului din Grădiște, se găsesc, în două locuri, fragmente ceramice, iar într-un loc bucăți destul de mari de lipitură cu urme de nuiiele.

25. Grădiștea Muncelului — biserică. În spatele bisericii satului Grădiștea Muncelului s-au găsit, întâmplător, un topor și trei săpăligi masive de fier de tipul obișnuit în așezările dacice din această regiune (pl. III, 1—4).

26. Dealul lui Cocoș. Deasupra teraselor de la *Sub Cununi*, la SVV de *Cornul Pietrii*, pe *Dealul lui Cocoș*, lângă gospodăria lui Mihăilă Hirban, se află o terasă frumoasă și întinsă. În câteva mici sondaje superficiale s-au găsit numeroase bucăți de lipitură, precum și fragmente de chiup roșu. După informațiile stăpînului casei, se pare că s-au mai găsit aici, mai demult, un vas întreg sau aproape întreg și o bucătă grea de metal (plumb?), ambele pierdute azi.

27. Gerosul. Pe partea stîngă a pîrului Gerosul, cam la 1 km de *Lunca Grădiștii*, în josul Apei Grădiștii, se află câteva terase prielnice așezărilor omenesti. Patru din ele au fost sumar cercetate în anul 1956, pe una găsindu-se, la adîncimea de 40 cm, chirpic și urme de vatră, pe alta, la circa 20 cm adîncime, fragmente din buza unui chiup de culoare roșie. Mult mai sus, pe platoul care aparține, de fapt, dealului Pustiiosul, un sondaj a scos la iveală fragmentele unui mare chiup roșu.

28. Valea Largă. Pe o terasă din apropierea gurii Văii Largi, muncitorii forestieri au găsit în primăvara anului 1960 un mic depozit de unelte de fier cuprinzînd 6 săpăligi, o teslă, o daltă și o greblă (pl. IV). Descoperirea ar putea indica și o locuință dacică (pe o terasă aflată deasupra gurii Văii Largi am dat de cioburi de vase), dar tot atît de bine ar putea fi vorba de niște unelte pe care proprietarul lor le-a ascuns în timpul războaielor cu romanii.

Zona I, sectorul 3.

În acest sector al zonei așezărilor situate la est de valea Apei Grădiștii, C. Daicoviciu include unele fortificații din împrejurimile Sarmizegetusei dacice¹³, indiferent de poziția lor geografică exactă (unele din ele se află mai degrabă la sud și sud-est de vale). De aceea, noi am păstrat în acest sector doar fortificațiile de pe vîrfurile Muncelului și de pe Comărnice, în cazul cărora n-am făcut decît să verificăm observațiile mai vechi ale lui C. Daicoviciu. Punctele nou cercetate, unde, de altfel, nici nu există fortificații, le-am grupat într-o zonă aparte, cuprinzînd așezările de la sud de Apa Grădiștii, respectiv Valea Godeanului.

29. Muncelul. Circumvalația de pe vîrfurile Muncelului (1565 m înălțime) a fost pentru prima dată observată de C. Daicoviciu¹⁴, care arată că e vorba de un val foarte puțin pronunțat, lat de vreo 4 m, alcătuit dintr-o îngrămădire de pietre, și de un șanț interior de circa 5 m lărgime, puțin adînc. Dînd și dimensiunile acestei fortificații (60×65 m), C. Daicoviciu își exprimă părerea că ar putea fi un mic lagăr provizoriu roman.

Recunoașterea noastră din anul 1956 a avut darul să aducă unele precizări, nereușind însă nici ea să lămurească în chip sigur rostul circumvalației.

Orientarea aproximativă a circumvalației este NE-SV, valul fiind astăzi mai bine vizibil pe laturile scurte (de nord și de sud) ale dreptunghiului. Un sondaj executat pe latura răsăriteană, aproape de colțul sud-estic, a arătat că valul e durat din pămînt și piatră de stîncă. În structura valului s-a mai găsit și puțin cărbune de lemn, fără a se putea dovedi însă în mod concludent existența unei palisade. În schimb, s-a putut constata existența unui șanț exterior valului, bine vizibil pe latura nordică. Fortificația n-a avut două șanțuri (unul interior și altul exterior); configurația terenului pare să indice că pentru ridicarea valului s-a scos pămînt și din interiorul fortificației, ceea ce dă într-adevăr impresia unui șanț interior. Colțurile circumvalației par să fi fost rotunjite. În apropierea lor, în interior, se văd urmele cîte unei gropi de aparență recentă.

Un sondaj superficial (25—30 cm adîncime) în punctul cel mai înalt din interiorul fortificației (la circa 8 m de colțul sud-vestic) a scos la iveală multe fragmente ceramice, în cea mai mare parte de culoare cenușie și lucrate la roată.

¹³ *Ibidem*, p. 43—44.

¹⁴ *Ibidem*, p. 43.

Amintim aici piciorul unui vas cenușiu, fragmente din pereții altor vase de aceeași culoare și fundul inelar al unui vas poros de culoare roșie. Trebuie să subliniem că toată ceramica aflată e de factură incontestabil dacică.

Singurul obiect metalic aflat cu prilejul acesta e vârful de fier al unui *pilum*, cu tub de înmănușare, lung de 13 cm. Împreună cu el și cu cioburile s-a mai găsit puțin cărbune de brad.

Nu putem fi siguri că circumvalația de pe Muncel reprezintă urmele unui castru roman. Ceramica aflată aici ar putea indica existența unei fortificații dacice, eventual ridicate în pripă în timpul războaielor cu romanii; poziția dominantă a vârfului Muncelului față de cetatea Sarmizegetusei face această ipoteză tot atât de verosimilă ca și aceea a castrului provizoriu roman.

30. **Comărnicelel.** Situat la circa 20 km în linie dreaptă spre sud-est de Dealul Grădiștii, muntele Comărnicelel poate fi atins fie pe un drum lung și ocolit care vine de la Godeanul prin *Posada*, *Scirna*, *Șinca*, pe vârful Bătrinei și pe sub Vârful Negru, fie pe o potecă ce urcă pieptis din valea Pietrosului pe *Grușor* și apoi, mai lin, pe Comărnicelel. În urma cercetărilor pe care le făcuse în 1906, Téglás¹⁵ afirma că aici s-ar găsi trei castre romane, dintre care unul dublu. În anul 1913, Davies vizitează și el aceste locuri, dar află numai două castre, cărora le dă și dimensiunile¹⁶. Amintind și el, mai târziu, aceste două castre, C. Daicoviciu¹⁷ arată că ele sînt despărțite de circa 500 m. Primul, între Comărnicelel și Grușoara (Grușorul Mare), la cota 1794, e un patrulater de 300×195 m, avînd aspectul unui lagăr dublu. Al doilea, situat mai spre sud, mai slab conturat pe teren, măsoară aproximativ 300×260 m.

Fără a putea cerceta, cu prilejul recunoașterii din 1956, întreaga culme a Comărnicelelului, am reușit să identificăm un castru care nu seamănă cu nici unul din cele două văzute și descrise de G.A.T. Davies și de C. Daicoviciu. Sub rezerva unei verificări ulterioare, presupunem că e vorba de cel de-al treilea castru, amintit, dar nu și descris, numai de Téglás.

Castrul văzut de noi se găsește tot între Comărnicelel (la est) și Grușorul Mare (la vest), mai aproape de prima culme, pe locul numit *La fintină la Grușor*, chiar pe cumpăna apelor care curg spre riurile Cugirului (către nord) și a celor care se îndreaptă către văile Comărnicelelului, Sasului și Pietrosului (către vest), într-o zonă de jnepeniș și pășuni alpine.

Castrul e de formă octogonală neregulată. Prima latură, orientată NNV-SSE, are o lungime de 44 m. Spre exterior, șanțul e bine vizibil. Înălțimea valului, socotită din fundul șanțului, e de circa 1 m.

A doua latură, orientată NV-SE, e lungă de 65 m, terminîndu-se cu o porțiune de circa 6 m care se rotunjește spre SE. Șanțul e bine vizibil și de-a lungul acestei laturi.

Latura a treia, lungă de 120 m, merge de la est la vest. Din pricina pantei, valul și șanțul sînt slab vizibile.

Cea mai lungă latură, a patra, e orientată SE-NV și măsoară aproximativ 149 m, colțul cu latura a treia nefiind stabilit cu certitudine. Numai pe ultima porțiune, spre NV, a acestei laturi, valul și șanțul se disting bine.

A cincea latură, avînd o orientare și mai accentuată de la SE spre NV, măsoară 63 m. Valul e bine vizibil, dar șanțul e aproape acoperit.

Latura a șasea e orientată NE-SV și are o lungime de 85 m. Valul e prost păstrat, dar șanțul se poate distinge fără greutate.

A șaptea latură are aproape aceeași orientare ca și latura precedentă, colțul pe care-l fac ele fiind foarte puțin accentuat. Lungimea ei e de 45 m, valul fiind mai vizibil decît șanțul, în ciuda unor porțiuni care au alunecat.

Latura a opta, lungă de circa 50 m, merge aproape de la nord spre sud. Atît valul, înalt cam de 1 m, cît și șanțul sînt bine vizibile.

Un mic sondaj (secțiune) executat pînă la 80 cm adîncime de-a curmezișul celei de a opta laturi, a arătat că la ridicarea valului s-a folosit pămînt brun-roșcat scos din șanț și bucăți nu prea mari de piatră de stîncă. Nu s-au găsit urme de birne. Sondajele făcute în interiorul castrului n-au dat nici un fel de material arheologic.

¹⁵ G. Téglás, *Decabal végső menedékhelye s a Traianus-oszlop képei*, în *Akadémiiai Értesítő*, XXV, 1914, p. 521–524

¹⁶ G.A.T. Davies în *JRS*, VII, 1917, p. 77.

¹⁷ *Op. cit.*, p. 44.

Zona a II-a, sectorul 2.

31. **Fața Cetei** e o înălțime care se ridică pe partea dreaptă a Văii Cetei, imediat spre nord-est de Virful lui Hulpe. Ea reprezintă o prelungire a dealului Comărniceșului Cetei.

Pe Fața Cetei, cam în dreptul Gurii Strîmbului, se înșiră cel puțin 40—50 de terase, cele mai multe amenajate, fără doar și poate, de mîna omului, dispuse în patru sau cinci „etaje”; unele din ele au dimensiuni considerabile: 100—200 m lungime sau chiar mai mult. Sondajele efectuate pe cîteva terase au dat rezultate extrem de promițătoare. La o mică adîncime am dat peste urme clare de arsură și peste numeroase bucăți compacte de lipitură, purtînd urme de paie, de nuiel și, una din ele, chiar urma unui stîlp de circa 10 cm în diametru. Au apărut, de asemenea, cioburi roșii de chiupuri, fragmente dintr-un capac de aceeași culoare și, ceea ce ne-a surprins într-o oarecare măsură, un fragment dintr-un vas pictat cu culoare brun-roșcată pe angobă gălbuie (fig. 1).

De remarcat că tot pe una din terasele Feței Cetei s-a găsit întîmplător un obiect masiv de fier, cu trei picioare (unul e rupt), a cărui utilizare n-o cunoaștem (pl. II, 5).

Din Valea Cetei și pînă la terasele inferioare de pe Fața Cetei se pot distinge pe alocuri urmele unui drum mai vechi pe care, deși nu avem dovezi, îl bănuim a fi dacic. Astăzi, vechea cale spre terase e aproape în întregime distrusă de drumul de bușteni construit în anul 1958, în peretele căruia am găsit un fragment de rîșniță de piatră.

Așa cum se prezintă, așezarea de pe Fața Cetei constituie, fără îndoială, una din cele mai mari și mai însemnate așezări civile din Munții Orăștiei. Oarecum surprinzătoare este lipsa oricărei fortificații. E drept că ea ar putea să existe și să apară la o cercetare mai amănunțită a locului, după cum n-ar fi exclus ca această așezare civilă să fie în legătură cu cunoscuta fortificație (cetate?) de pe Virful lui Hulpe¹⁸ sau cu vreo alta, nedescoperită încă, de pe Comărniceșul Cetei.

32. **Ceata** este numele unui deal (1237 m înălțime) acoperit de brazi deși și înalți, avînd în mijloc o mlaștină de formație relativ recentă după spusele localnicilor. Situat la sud-est de Costești, acest punct e adesea pomenit în literatura arheologică a secolului al XIX-lea¹⁹ ca loc al unei cetăți dacice, dar cu o lipsă de precizie în localizare și descriere care denotă că prea puțini dintre cercetătorii mai vechi l-au vizitat personal. Sondajele efectuate în 1956 n-au indicat nici o urmă de fortificații sau așezări, iar localnicii n-au dat nici ei peste vestigii arheologice în acest punct. Așa stînd lucrurile, bănuim că informațiile moștenite de la arheologii din veacul trecut se referă fie la fortificația existentă, eventual, pe Comărniceșul Cetei, fie (mai puțin probabil) la așezarea de pe Fața Cetei și la fortificația de pe Virful lui Hulpe.

33. **Brusturelul**, o coamă împădurită cu înălțimea maximă de 1331 m, se află deasupra Cetei și puțin la apus de ea. În partea de sud a crestei, pe un loc recent despădurit unde a fost ridicat un foișor de lemn, am executat cîteva sondaje, care n-au dat însă nici un rezultat.

34. **Sub Bordul**. Acest loc, numit și *Șesurile de sub Bordul*, e situat sub înălțimea Brusturelului și, mai precis, dedesubtul fostei *Poieni a Bordului*, astăzi invadate de pădure. Locul cuprinde cîteva terase pe care le-am cercetat prin sondaje sumare în vara anului 1957.

Sondajul executat pe prima din terase (prima de sus în jos), de dimensiuni destul de restrînse, scoate la iveală numeroase fragmente de lipitură roșie, sfărîmicioasă, avînd în pastă pietricele și urme de paie și nuiel. Un alt sondaj pe aceeași terasă face să apară, la circa 30 cm adîncime, un strat masiv de chirpic fățuit, gros de 12—15 cm. Tot aici s-a găsit și un ciob mic, negru, din pastă sfărîmicioasă.

Cîteva sondaje pe alte două terase de alături descoperă și ele urme de lipitură, iar la suprafață găsim două fragmente ceramice de culoare neagră-cenușie. Locui-

¹⁸ *Ibidem*, p. 45.

¹⁹ Pentru bibliografie cf. *ibid.*, p. 107 cu notele 1—8.

torul Cimporesc Vasile afirmă că pe una din aceste terase ar fi găsit, acum vreo 30 de ani, în urma desrădăcinării unui fag, o oală „plină cu pământ sau cenușă” și o „piatră găurită”.

Cu 200—300 m mai jos se găsește o altă terasă, pe care muncitorii forestieri au săpat un șanț pentru jilip (scoc). Pe marginea șanțului se văd cioburi dacice numeroase, printre care și fragmente de buze fațetate „în trepte”, de culoare roșie. Fragmente identice (pl. II, 9—12) s-au găsit și într-un mic sondaj executat lângă jilip, în timp ce un sondaj mai spre mijlocul terasei scoate la iveală cioburi din fundul unui vas.

35. **Prisaca.** Această înălțime (cota 1219) e pomenită de C. Daicoviciu²⁰ care a găsit pe ea o circumvalație cu dimensiunile de 300×100—120 m, neregulată și greu de sesizat pe teren. Executând două secțiuni pe latura nordică a întăriturii, C. Daicoviciu a constatat că valul e format dintr-o îngrămădire de pietre (zid sec), având și o palisadă din lemn de brad: șanțul pare să fi fost interior; un fragment de vas Latène găsit într-una din secțiuni părea să indice construirea fortificației în epoca dacică.

Recunoașterea din anul 1956 a verificat și confirmat datele cunoscute. S-a constatat, în primul rînd, că Prisaca, dominînd împrejurimile, constituia un loc foarte potrivit fie pentru ridicarea unei întărituri dacice, fie pentru construirea unui castru provizoriu roman. Cît privește, în al doilea rînd, fortificația propriu-zisă, ea este orientată NNE-SSV; colțurile ei sînt mult rotunjite, iar conturul se adaptează configurației terenului, înconjurînd înălțimea. Condițiile în care s-a lucrat n-au îngăduit ridicarea planului circumvalației, cu atît mai mult cu cît numai latura vestică e mai bine vizibilă.

Drumul actual de care taie oblic valul de pe latura răsăriteană a fortificației. În secțiune se vede clar, sub humusul modern, pămîntul castaniu-roșcat și pietrele din care e construit valul, precum și urmele unor birne groase de brad arse. Fragmente ceramice n-am găsit în val; numai în afara fortificației, pe drumul de care, s-au găsit fragmente ceramice roșii și cenușii de factură bună, lucrate la roată, dar și poroase, lucrate cu mina. Ceramica e, fără îndoială, dacică, dar cum ea s-a găsit în afara întăriturii, aceasta ar putea fi un castru provizoriu roman.

Zona a II-a, sectorul 4.

Acest sector nu există în lucrarea lui C. Daicoviciu; noi l-am creat pentru a include în el zona comunei Sibișelul Vechi, la est de Orăștioara de Jos, unde am efectuat o recunoaștere în vara anului 1956.

36. **Sibișelul Vechi.** Dealul Cetățuia (609 m înălțime) se află la ESE de Baia (o prelungire a Sibișelului Vechi), flancat fiind, la est și vest, de Riul Mare și de Rișorul care, unindu-se, formează Riul Sibișelului. Spre sud, culmea dealului Cetățuia se prelungește cu un alt bot de deal; ea cotește însă imediat spre răsărit, înălțindu-se treptat pînă la Virful Naia (1087 m). Deși numele dealului părea să indice existența unor ruine vechi, sondajele noastre n-au dat nici un rezultat.

Potrivit spuselor învățătorului Ilie Bura din Baia, în anul 1951 sau 1952 s-ar fi găsit în hotarul satului, spre nord-vest, la locul numit *Cărbunari*, un fragment de conductă romană, păstrat azi la Muzeul raional din Orăștie.

Zona a IV-a: așezările situate la sud și sud-est de Valea Apei Grădiștii (Godeanului).

Această zonă nu există în lucrarea lui C. Daicoviciu. Cele cîteva puncte care, geografic, i-ar aparține, au fost încadrate de el în sectorul 2 al zonei a II-a sub denumirea de „fortificațiile din împrejurimile cetății de la Grădiștea Muncelului”²¹. Faptul e cît se poate de firesc dacă ne gîndim că în toate aceste puncte (Jigorul

²⁰ *Ibidem*, p. 46.

²¹ *Ibidem*, p. 43—44.

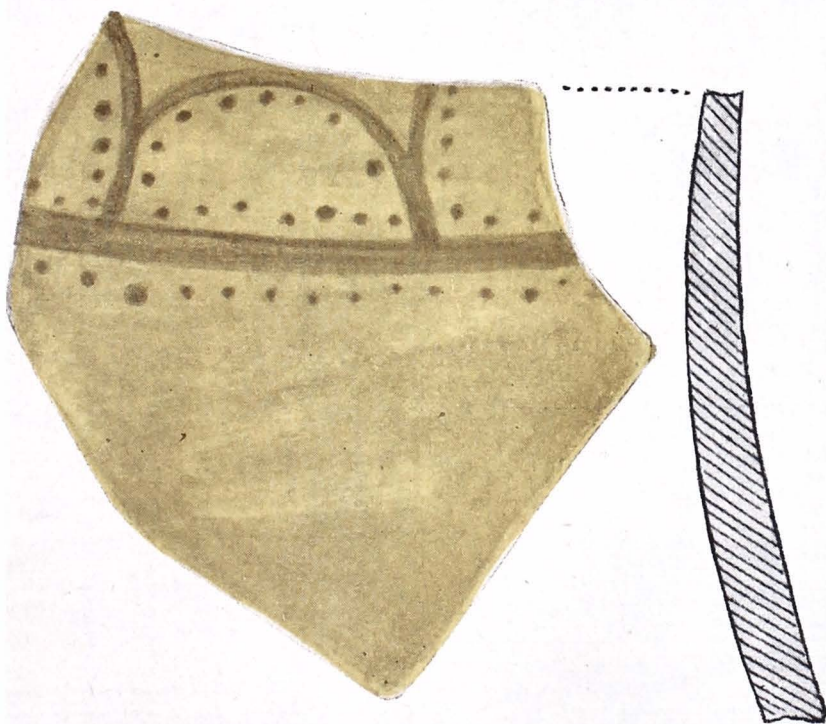
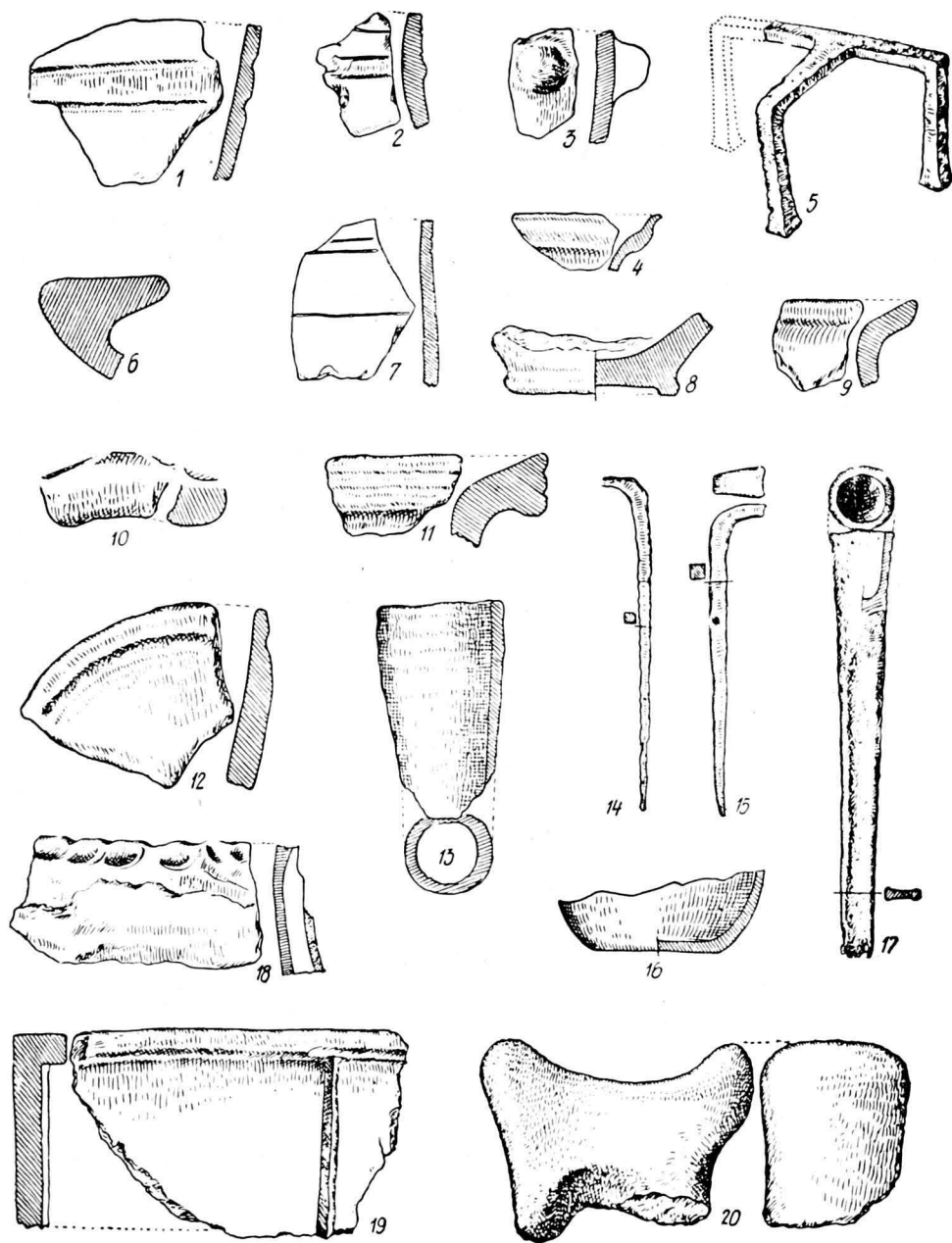
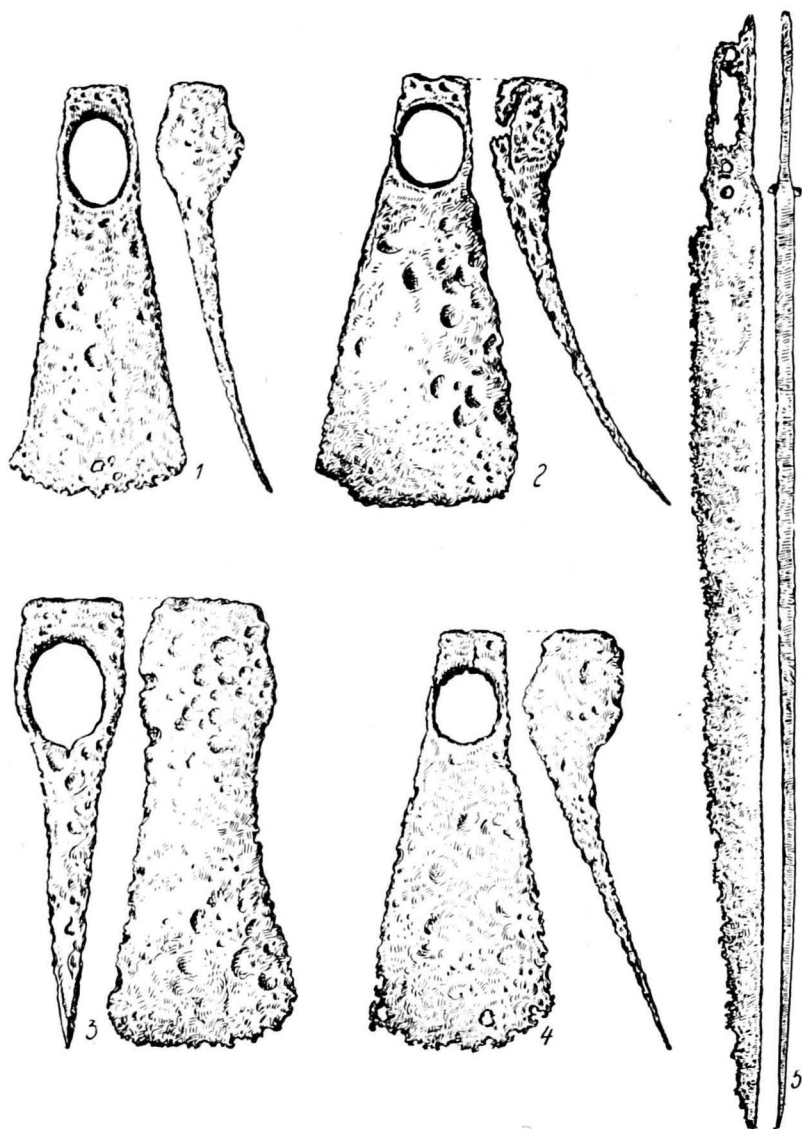

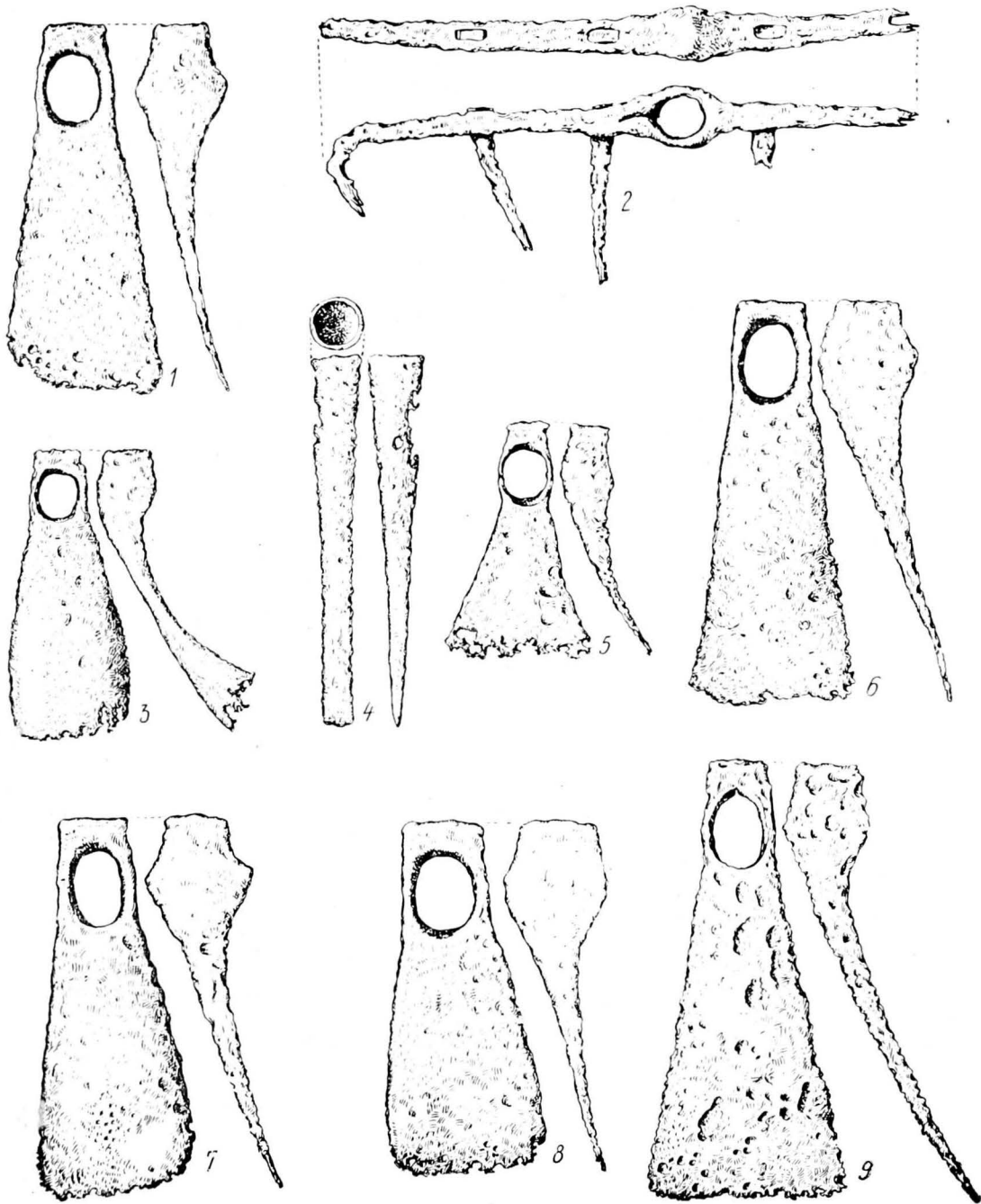
Fig. 1. Fața Cetei: fragment de vas dacic pictat

Pl. II : Obiecte dacice : 1—2, Cărpeneș ; 3—4, Tîmpul ; 5, Fața Cetei ; 6—8, Școala din Deal (grădina lui Ion Bildea Sturzescu) ; 9—12, Sub Bordul ; 13, Piriul Scurtele ; 14—16, Căprioarele ; 17, Dosul Brăiței ; 18, Școala din Deal (grădina lui Nasta Lazăr) ; 19, Coșman ; 20, Șesul Iezilor.

Pl. III : Obiecte dacice de fier : 1—4, Grădiștea Muncelului — biserică ; 5, Pîrîul Gemenilor.

Pl. IV : Depozitul de obiecte de fier de la Valea Largă.

Pl. V : Ceramică din stîmile dacice : 1,3,7—9, Rudele ; 2, 4—6, Meleia.

Mare, Comărnichelul, Virful lui Pătru) existau urmele unor caestre romane. Înălțimea Meleia e inclusă în același sector pentru că informațiile mai vechi vorbeau despre urme de ziduri aflate aici.

În cuprinsul articolului de față, am preferat să grupăm punctele cercetate de noi la sud și sud-est de valea Apei Grădiștii (Godeanului) într-o zonă aparte, cu atât mai mult cu cât în nici unul din ele n-am găsit urme de fortificații, ci numai de așezări cu caracter civil-gospodăresc.

37. Rudele. Urmele bogate de locuire dacică aflate în preluca (poiana) Brîndușița, pe această înălțime de peste 1200 m ce se ridică la sud de Valea Godeanului, au determinat executarea unor săpături mai ample în campaniile din 1956 și 1957. Rezultatele săpăturilor au fost publicate, pe scurt, în două rapoarte preliminare²², ceea ce ne scutește de a insista aici asupra lor. Vom spune doar că așezarea dacică de pe dealul Rudele s-a dovedit a fi o așezare sezonieră, folosită de păstori. Ea se compune din cinci clădiri, stîni sau anexe (magazii), dintre care patru au fost complet săpate, iar una a fost lăsată pentru un viitor control. Construite din bîrne de lemn așezate pe o temelie de pietre de stîncă, stînilor de pe Rudele au forme diverse; una din ele (stîna nr. 3) e de formă general ovală (diametrii: 15 și 13 m) și se compune dintr-un coridor de jur împrejur, o încăpăre ovală și una centrală, cu apsidă; alta (stîna nr. 4), ovală și ea (11,90×10,10 m), se compune dintr-o singură încăpăre aproape patrată, înconjurată de o tindă; a treia (stîna nr. 5) nu are decît o încăpăre ovală (6,90×5,80); forma exactă și dimensiunile celei de a patra (stîna nr. 1) nu s-au putut stabili, temelia fiind prea răvășită.

Inventarul stînilor e destul de puțin variat. Obiecte de fier sau de piatră s-au găsit puține; numai ceramica e foarte bogat reprezentată, putînd fi clasificată în trei categorii (vezi cîteva exemplare de vase în pl. V, 1, 3, 7—9):

a) ceramică din pastă poroasă, de culoare neagră-roșcată, impură, cu multe pietricele în compoziție, lucrată fie la roată, fie cu mîna, cuprinzînd oale și castroane de diferite forme și mărimi, cu buza îngroșată sau simplă, decorate cu butoni, briuri sau o simplă linie adîncită;

b) ceramică de culoare cenușie sau neagră, din pastă de bună calitate, bine arsă, lucrată numai la roata olarului, cuprinzînd diverse vase și capace;

c) ceramică din pastă bună de culoare roșie-cărămizie, amestecată cu puțin nisip, bine arsă, lucrată la roată, cuprinzînd mai ales chiupuri (mari și mijlocii) ornamentate cu val incizat, precum și chiupuri „cu guler” (vezi pl. V, 9).

Modul de construcție a clădirilor din preluca Brîndușița (absența totală a urmelor de lipitură), inventarul constînd mai ales din ceramică, chiupurile „cu guler” și mulțimea capacelor sînt tot atîtea dovezi ale caracterului sezonier, păstoresc, al întregii așezări.

Sfîrșitul așezării păstorești de pe dealul Rudele poate fi pus în legătură cu cucerirea romană. Armata invadatoare nu pare să fi trecut pe aici (o singură stîină din cele patru săpate a fost nimicită de foc), dar așezarea a fost abandonată de păstori daci, siliți să părăsească regiunea.

38. Meleia. Cercetările noastre din anul 1956 au infirmat știrile mai vechi, potrivit cărora pe această înălțime (cota 1419) s-ar afla urme de ziduri și fragmente de cărămizi și țigle. În schimb, pe versantul sud-estic al dealului, sub culme, pe cîteva terase amenajate, măcar în parte, artificial, s-au găsit urme clare de locuire din epoca dacică. Un an mai tirziu, urme de locuire (dar nu ziduri sau țigle) s-au putut constata și pe platoul Meleii. Trei ani la rînd (1957—1959) au fost întreprinse aici săpături care au dus la dezvelirea unor așezări de tip păstoresc.²³

Așezarea de sub culme, dispusă pe șapte sau opt terase, se compune din 3—4 stîni și din cîteva clădiri-anexă (magazii, celare). Față de așezarea de pe dealul Rudele, ea prezintă doar deosebiri de amănunt. Planul clădirilor este, cu excepția unei magazii rectangulare, oval; într-un caz (terasa a VII-a), stîna are o singură încăpăre, ovală; altă stîină (terasa a VI-a) se compune dintr-o tindă (sau o încăpăre?) ovală și o încăpăre rectangulară, centrală; într-un alt caz (terasa a II-a), regăsim toate elementele constatate la Rudele: tindă ovală, încăpăre ovală și încă-

²² În *Materiale*, V, 1959, p. 386—391 și VI, 1959, p. 341—346.

²³ În *Materiale*, VI, 1959, p. 346—349, VII, 1961, p. 308—315 și VIII, 1962, p. 467—473.

pere apsidală. În inventar predomină în mod absolut ceramica (vezi pl. V, 2, 4—6), de aceleași tipuri ca și la Rudele.

Pe platoul Meleii, opt movile (dintre care șase au fost cercetate) reprezintă urmele a două așezări păstorești care s-au succedat în timp. Prima (stînile 5—6) pare să fi fost abandonată la un moment dat și înlocuită cu a doua (stînile 1—4).

Fără a avea construcții de un tip (plan) aparte, cea de-a doua așezare păstorească de pe platoul Meleii se deosebește de prima, ca și de așezarea de pe terasele versantului sud-estic și de cea de pe dealul Rudele, printr-o serie de elemente. Construcțiile sînt mai îngrijite (una din stîni are chiar o temelie din blocuri mici de piatră calcaroasă), s-a folosit material feros de construcție, iar inventarul e mai bogat, conținînd, afară de ceramică, destul de multe obiecte de fier. Tot aici, în două stîni, s-au aflat resturile a două vase și a două capace pictate. Credem că nu greșim văzînd în stînile de pe platoul Meleii un complex păstoresc ce aparține vreunui nobil puternic de la curtea regelui dac, dacă nu chiar regelui însuși.

O altă deosebire esențială față de stînile de pe terase și de complexul din preluca Brîndușita constă în faptul că cea de-a doua așezare păstorească de pe platoul Meleii a căzut pradă unui violent incendiu. Nu credem că aceasta se datorește întîmplării. Mai degrabă, ținînd seama că plaiul Meleii e un excelent drum ocolit, de învăluire, spre Sarmizegetusa, am presupune trecerea pe aici a unei părți a armatei romane.

39. **Tîmpul** (1495 m înălțime) e un munte vecin cu Meleia, care se înalță între Valea Tîmpului la sud și Valea Șesului la nord-vest. El are două virfuri; unul mai masiv, acoperit de pădure, celălalt mai puțin masiv, golaș și pietros.

La 200—250 m spre est de cel de-al doilea virf, pe un loc neted, am putut constata, în urma unui sondaj sumar, urme de locuire antică: pămînt înroșit, urme de cărbune și cîteva fragmente ceramice dacice (pl. II, 4).

Într-un alt loc, la 150—200 m spre est-sud-est de același virf al Tîmpului, se află un grup de trei sau patru movile. Un sondaj efectuat în cea mai mare dintre ele (diametri: 22 și 19,50 m, înălțime: 1—1,10 m) scoate la iveală urme de cărbune și un fragment de vas dacic, cu buton, din pastă poroasă de culoare neagră (pl. II, 3).

Poziția așezării de pe Tîmpul ne îndeamnă să credem că avem de-a face și în acest caz cu un complex păstoresc dacic, analog celor de pe Meleia și Rudele.

40. **Titiana**. Acest munte de 1725 m înălțime e situat la sud-est de Meleia. Virful lui în formă de căpățîină de zahăr, din care se desprind mai multe muchii, se conturează clar de pe platoul Meleii, dînd impresia unui loc favorabil așezărilor sezoniere. Acest lucru, la care se adaugă folosirea intensă astăzi a pășunilor de aici (ca și în cazul Rudelor, al Meleii și al Tîmpului) ne-a îndemnat să efectuăm o recunoaștere în vara anului 1959. Locuri potrivite pentru așezările păstorești am aflat mai multe și, cu toate că sondajele n-au dat rezultate spectaculoase, chestiunea locuirii sau nelocuirii Titiane în epoca dacică nu poate fi socotită soluționată.

Unul din sondajele superficiale executate pe coama (muchea) dinspre vest de virf a scos la iveală două fragmente dintr-un vas poros de culoare neagră la exterior, roșie-cărămizie în interior (unul din fragmente pare să fie din partea inferioară a peretelui vasului). Cioburile nu sînt tipice; nu se poate afirma cu certitudine că ele ar fi dacice, după cum nu există motive serioase pentru a afirma contrariul.

Cercetarea de suprafață și prin mici sondaje a muchiilor care se îndreaptă către sud și est n-a dat nici un rezultat.

Spre NNV de virf se desprinde o muche terminată cu un pinten ce domină valea Pietrosului. Pintelul e neted și oferă un loc potrivit pentru o așezare sau o fortificație mică. Locul — tăietură relativ recentă — e însă atît de plin de rădăcini și atît de năpădit de vegetație, încît observațiile de suprafață sînt imposibile, iar sondajele foarte dificile. Cele două făcute n-au dat nici un rezultat. N-au dat rezultate nici sondajele făcute pe trei terase întîlnite mai jos, către valea Pietrosului.

Sîntem de părere că muntele Titiana, ca și înălțimile și plaiurile învecinate, ar trebui să facă obiectul unor recunoașteri viitoare mai amănunțite, întrucît se pune problema dacă valea Pietrosului constituie sau nu limita sudică a regiunii așezărilor dacice.

41. **Virful Negru.** Recunoașterea din vara anului 1959 pe acest munte înalt de 1866 m s-a făcut cu scopul de a verifica afirmațiile lui Gooss²⁴ și Marțian²⁵, care vorbesc: primul despre o întreită centură de șanț, iar al doilea despre o circumvalație triplă pe această înălțime.

Virful Negru este o culme îngustă și stincoasă, acoperită în cea mai mare parte de jnepeni foarte deși, atît pe coaste cît și în virf. N-am putut observa nimic care să semene cu o triplă circumvalație. De altfel, din cauza jnepenilor numai o mică porțiune poate fi cercetată și e foarte probabil că muntele avea aceeași înfățișare și acum o sută de ani. Există aici stînci mari care, în anumite locuri, arată ca un zid. Aceste „ziduri” nu se închid însă, nu sînt triple și e evident că reprezintă formațiuni naturale.

Sîntem îndreptățiți să credem că, vorbind despre întreita întăritură de pe Virful Negru, Gooss și, după el, Marțian, făceau o confuzie cu cele trei castre de pe Co-mărnicel,²⁶ muntele vecin și foarte apropiat.

Recunoașterile făcute în ultimii ani au, după părerea noastră, o triplă însemnătate.

În primul rînd, ele au îmbogățit lista așezărilor și a punctelor locuite din Munții Orăștiei cu numeroase locuri noi, dîndu-ne o idee și mai limpede despre densitatea populării acestui ținut în epoca dacică.

În al doilea rînd, recunoașterile au avut darul de a lărgi zona așezărilor cunoscute; datorită lor știm astăzi că satele dacilor coborau spre Mureș cel puțin pînă la Bucium și că, spre sud și sud-est, plaiurile de pe Rudele, Meleia și Timpul erau locuite, măcar sezonier, în epoca dacică.²⁷

În sfîrșit, și acest lucru ni se pare cel mai de seamă, recunoașterile au avut drept rezultat îmbogățirea substanțială a cunoștințelor noastre cu privire la tipurile de așezări dacice din această regiune. Pînă nu demult, tipice păreau așezările risipite pe terasele și plaiurile dealurilor și prin poieni. Sarmizegetusa făcea, bineînțeles, excepție, dar ea era o așezare de caracter superior, oppidan. Așezarea de pe Fața Cetei, probabil rurală, și cea de la Bucium-Cârpeniș constituie dovezi ale existenței unor adevărate sate compacte. Mult mai întinsă și, probabil, mai compactă decît ne închipuiam pare să fi fost și așezarea de la Costești. Descoperirile de la Coșman, Gru-iul Negru, Laz, Părul, Putinei etc. conturează imaginea unei mari așezări, poate a unui veritabil „tîrg”, căreia cetatea îi servea drept acropolă. Prin descoperirea așezărilor păstorești de pe Rudele, Meleia și, foarte probabil, Timpul, recunoașterile ne-au dezvăluit concret un aspect nou al traiului dacilor.

Sîntem de părere că aceste fapte pledează îndeajuns pentru continuarea intensă a activității de recunoaștere și prospectare arheologică în zona vastă a Munților Orăștiei, pentru publicarea sistematică a rezultatelor ei și, de ce nu? pentru o nouă ediție, revăzută, completată, îmbunătățită a de multă vreme epuizatelor „Așezări dacice din Munții Orăștiei”.

²⁴ *Chronik*, 19.

²⁵ *Reperloriu arheologic*, 21.

²⁶ Cf. *supra*, p. 118.

²⁷ Așa cum era, de altfel, de așteptat, zona așezărilor se întinde, în realitate, mult spre sud. Mărturie stă cetatea descoperită recent de O. Floca la Piatra Bolii-Bănița.

ADDENDA A „AȘEZĂRILE DACICE DIN MUNȚII ORĂȘTIEI“

(Résumé)

L'article représente un supplément de l'étude topographique des agglomérations daces des Monts d'Orăștie, publié par C. Daicoviciu en 1951. Il comprend 41 endroits où, pendant les années 1956—1960, on a fait des prospections, des vérifications ou des découvertes fortuites. Les endroits les plus importants sont *Cărpiniș* et *Valea Țiganilor* (nos 1 et 2), où l'on a découvert les traces les plus à nord de la culture dace dans cette zone, *Fața Cetei* (n° 31), où l'on a identifié une grande station, *Coșman*, *Gruicul Negru*, *Laz*, *Părul*, *Putinei* (nos 8—10, 12, 19) qui dessinent, à Costești, l'image d'un grand *oppidum* dace dont la forteresse bien connue était l'acropole, *Rudele*, *Meleia* et *Țimpul* (nos 37—39), où ont été découvertes les traces des établissements pastoraux des Daces.

Dans la partie finale de l'ouvrage l'auteur souligne la triple importance des résultats acquis: découverte de nouveaux endroits habités à l'époque dace, élargissement par rapport à nos connaissances antérieures de la zone des agglomérations des Monts d'Orăștie et découverte des types nouveaux des habitats à caractère civil (*Fața Cetei*, *Rudele*, *Meleia*, *Țimpul*).